

Forfatter: Lars Peter Rømhild

Titel: Vilhelm Bergsøe

Anvendt udgave: Vilhelm Bergsøe

Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (dsl.dk)

Det Kongelige Bibliotek (kb.dk)

Vilhelm Bergsøe

Indhold

- [Indledning](#)
- [Biografi](#)
- [Forfatterskabet](#)
- [Modtagelse og placering: Bergsøe og det moderne gennembrud](#)
- [Tekstoplysninger](#)
- [Bibliografi](#)
- [Lars Peter Rømhild](#)

Indledning

Vilhelm Bergsøe, der begyndte som naturforsker, blev slået ud af denne bane ved sygdom. Han vendte sig så til skønlitteraturen. Han skrev og dikterede både vers og prosa, og ikke mindst hans første to romaner fra slutningen af 1860'erne nød en stor og vedvarende popularitet. De rangerer blandt de bedste danske knaldromaner - forfatternavne som Hugo, Dumas d.Æ. og Dickens antyder at det ikke var nogen litterært betydningsløs genre i midten af 1800-tallet. Det spændende og melodramatiske, med gys og patos og rørende indslag, forsmås lige så lidt som humor og groteske.

Bergsøe er en fortrinlig fortæller, med en letflydende stil, der ikke kun flyder med adjektiviske almindeligheder, men også har prægnante anskuelige og hørlige bestemmelser; som skribent har han taget noget i lære fra ældre samtidige som Blicher, H.C. Andersen og Goldschmidt. Livlige, brogede, ofte præcise miljøbilleder er blandt Bergsøes forcer. Han skildrer med held ekstreme sjælstilstande, ikke mindst angst, mens hans persongalleri for det mest holder sig inden for efterromantikkenes stereotyper.

Trods sin popularitet - eller til dels på grund af den: det er betænkeligt at være underholdningsforfatter! - stod han næppe i forreste række i tidens litterære billede. Her spillede det en rolle at han havde et anstrengt forhold til det moderne gennembrud. Han var ikke en forfatter efter Georg Brandes' smag, skønt han oplagt havde nogle træk til fælles med den Brandes-promoverede realisme. Han var heller ikke grundtvigianer, havde næppe nogen landlig horisont, selvom han kendte købstæder og landskaber. Han var fremfor alt gammelkøbenhavnerv - samt Italiensturist; og de to resurser fik han ikke så lidt ud af.

Biografi

Levned

Vilh. Bergsøe fødtes 1835 som søn af administrator, dvs. statsudnævnt direktør, ved Den Kgl. Porcelainsfabrik, dengang beliggende i Købmagergade to skridt fra Rundetårn og Trinitatis kirke og kirkegård. Efter moderens død blev han anbragt som kostelev på Østre Borgerdydskolen på Christianshavn. Det var således som stor skoledreng han oplevede enevældens fald, den første slesvigske krig, den store koleraepidemi i København 1853. I 1854 blev han student; der fulgte et muntert studenter- og kammeratskabsliv. Han studerede dog flittigt zoologi med entomologi (læren om insekter m.v.) som speciale, tog magisterkonferens, skrev flere mindre arbejder i faget og doktordiputats 1864.

Fra sin lovende bane her blev han imidlertid afsporet af sygdom: gigtfeber og navnlig en tilbagevendende øjenbetændelse, der fremkaldtes af hans ivrige brug af mikroskop, og som han døjede med i lange perioder af delvis eller total blindhed.

Under en streng syge- og rekonvalescensperiode 1865-66 vendte han sig da til skønlitterær produktion. Erindringer fra hans første lange ophold i Rom og Italien og fra ungdomslivet i København og omegn gav farve til hans debut, *Fra Piazza del Popolo*, en knaldroman og sindrig rammefortællingskreds, der udkom sidst i året 1866 (med 1867 på titelbladet). Den blev skrevet ved diktat ligesom hans næste omfangsrige roman, *Fra den gamle Fabrik*, der konciperedes under en ny sygeperiode i Rom, og hvis handling udspiller sig i hans københavnske miljø fra drengealderen. En tredje roman, *Nemesis*, måtte afbrydes da Bergsøe fik et tilbagefald i sin sygdom, og så først lyset efter forfatterens død i 1911, medens en større brevroman, *I Sabinerbjergene*, blev færdig og udgivet 1871.

Bergsøes lykke som professionel skønlitterær forfatter var for så vidt gjort hermed; det var især roman nr. 2 der hurtigt fandt et stort publikum og banede vejen for at også debut'en blev en best- og steady-seller gennem mange år. Han blev tilmed kendt i udlandet og oplevede ikke så få tyske oversættelser. Også hans digte, ældre og nyere, nød ret længe publikums gunst herhjemme - og hos Gyldendalforlæggeren Hegel, der netop via dem havde erhvervet guldfuglen Bergsøe.

I 1872 kunne forfatteren gifte sig og stifte familie. Han var gennem de følgende årtier en kendt personlighed, litteraturpolitisk efterhånden udtalt konservativ, med tilhold i Studenterforeningen og ikke i de radikale udbryderes Studentersamfundet.

Litterært produktiv var han fortsat. Inden for skønlitteraturen blev det endnu til et par romaner og især et antal noveller. Uden for skønlitteraturen tegnede han sig for velfortalte lokalskildringer: den flot illustrerede *Rom under Pius den Niende* (1877) og det substantielle bidrag om Bornholm i 2. bind (1893) af det store værk *Danmark*, som Martinus Galschiøt redigerede. I yngre dage havde Bergsøe - endnu mere end senere J.P. Jacobsen - travet store dele af Danmark igennem for sine botaniske og entomologiske studiers skyld. Med *Fra Mark og Skov. Billeder fra Insekternes Liv*, I-II (1881), bragte han et af de første og bedste populærvidenskabelige værker til det danske publikum; en praktisk bestræbelse i retning af skadedyrsbekæmpelse (af oldenborrer) i landbruget udfoldede han, vistnok mindre påskønnet, i flere småskrifter. Han var desuden interesseret i mønter og segl og publicerede herom.

Den sidste halve snes år af sit liv samlede Bergsøe sig igen om litteraturen, især ved en serie livlige memoirebind; det 6. og sidste drejer sig om slutningen af 1860'erne, dvs. tilblivelsen og modtagelsen af *Fra Piazza del Popolo* og hans efterfølgende andet Italiensophold med samvær med Henrik Ibsen. Bergsøes syn og helbred var atter svigtende, hvad der måske bevirkede memoirenes afbrydelse - selvom mange forfatteres selvbiografier netop kun er barne- og ungdomsskildring ført frem til forfatterskabets begyndelse eller gennembrud.

I samme periode samlede og udgav Bergsøe sine *Poetiske Skrifter* (Folkeudgave) (1905-07) i 7 bind. Nærmere gennemsyn eller korrektur kan han ikke selv have ydet udgaven ([se nedenfor: Bibliografi](#)). Den ligger til grund for den posthume *Romaner og Fortællinger*, bd. 1-6 (1913-14), hvor man kan bemærke at lyrikeren Bergsøe helt er overført til glemmebogen.

Forfatterskabet

Skrifter

- [Tre fede romaner](#)
 - [Fra Piazza del Popolo](#)
 - [Fra den gamle Fabrik](#)
 - [I Sabinerbjergene](#)
 - [stil og personer](#)
- [Øvrige værker](#)
- [Lyrik](#)
- [Erindringer](#)

Tre fede romaner

Da den unge Bergsøe var blevet ulykkeligt forhindret i at fortsætte sin videnskabelige løbebane og besluttede at prøve sig for som skønlitterær erhvervsforfatter, fik han heldet med sig; med en forbavsende energi og flid fik han i løbet af få år fem bøger fra hånden. Blandt disse var både en digtsamling og en novellesamling, men det var tre omfangsrige romaner der særlig vakte opsigt - og vel kan siges at være hans bedste og mest karakteristiske indsats i skønlitteraturen.

Der er fyldt en god portion røverromantik i de tre bøger, hvad der til en vis grad følger med genren: Knald- eller føljeton-romanen byggede på et mix af den gamle romantiks (og førromantiks) gyserelementer og samtidsverdenens lyssky, men nu mere eksponerede sider. Men dertil kommer det specielle hos bl.a. Bergsøe, som man kan se af titlerne.

Den første hed *Fra Piazza del Popolo* (1866), den anden *Fra den gamle Fabrik* (1869) og den tredje *I Sabinerbjergene. Breve fra Gennazzano* (1871). Det topografiske, det autentiske - om man vil: reportagen - er understreget. Og virkelig er en iøjnefaldende basis i disse romaner skuepladsen, miljøerne: vi får noget *fra* disse steder.

Fra Piazza del Popolo

Fra Piazza del Popolo (PS I) fik i successive udgaver forskellige undertitler. Den første hed: "Livsbilleder, samlede i Rom". Ordet "livsbillede(r)" brugt på titelbladet af et stykke litteratur, var ikke ukendt i tiden, og Bergsøe har også brugt det i en senere bog. Det signalerer atter det autentiske - om ikke lutter realitet, så i hvert fald realisme, modsat fe-eventyr o.lign. Og inden for det realistiske kan det igen siges at sætte fokus på karakterer (måske typer) og/eller levnedsløb.

Det slår udmærket til for alle de tre bøger. Samtiden fandt endda at lovlig meget autentisk og indiskret var sluppet ind i navnlig debutbogen. Det gjaldt en celeber dansk graviditetsskandale, og det gjaldt flere af personerne med tydelige modeller. Disse var for resten til dels de samme der var omtalt i M. Goldschmidts reportage- og fortællingsserie "Hvorledes man lever i Rom" og "Hvorledes man fortæller i Rom" i hans *Fortællinger og Skildringer* I (1863). Bergsøe førte en bredere og mere kulørt pensel, men i nogle henseender var han Goldschmidts elev, således også i tematiseringen af nemesis, den højere orden og retfærdighed der efter forvirrende og nedslående begivenheder fremtræder til slut - en typisk novellistidé. (*Nemesis* kaldte Bergsøe ligefrem den roman eller "Fortælling", der også foregår i Rom og har indlagte historier, som forblev ufuldendt. En bemærkelsesværdig specialitet i denne tekst er Bergsøes interesse for hypnose, ikke kun et af hans litterære arvestykker fra

romantikken - E.T.A. Hoffmann (1776-1822) - men også en aktuel erfaring fra 1860erne. Den ligner ellers et forsøg på at forfølge succes'en med debutbogen.)

Denne, altså *Fra Piazza del Popolo*, er anlagt som en rammefortællingskreds der bliver til en roman. En flok skandinaviske kunstnere og forskere - inklusive en jegfortæller - der opholder sig i Rom, mister en kammerat, idet denne bliver kidnappet af røvere uden for byen. Før dette og i den penible ventetid indtil hans lykkelige tilbagekomst underholder skandinaverne hinanden - ofte på Piazza del Popolo lige ved byporten - med fortælling af erindringer og historier og oplæsning af manuskript. Disse indlæg indeholder - åbenlyst, tangentielt eller dækket som nøgleroman - trådene i heltens forhistorie og hans tragiske kærlighedsforviklinger, der løses i et happy-ending-efterspil.

I fortællingerne er der billeder af studentikos munterhed og koleraepidemiens gru i Paris og København, sværmerier ved Furesøen, en fæl sydlandsk rivals rævestreger og en nordisk kunstners knækkede livsbane; endelig kan en fransk officer berette om klaustrofobisk indespærring i en marmorkiste og efterfølgende redning.

Ingen knaldromanlæser kan føle sig snydt. Andre rynkede på næsen ad den mærkelige kredsen om illegitim herkomst, fede usandsynligheder, greuel og groteske løjer. Noget af dette var dog sikkert personligt nok - tidlige angstoplevelser, klaustrofobi, som den synsberøvede Bergsøe har kendt intensivt, forestillingen om at mislykkes i kunst eller videnskab: alt dette anslår gentagne temaer i forfatterskabet. Den moderne læser må også holde disse livsbilleder til gode at de stammer fra en verden med meget snavs, meget mørke (intet elektrisk lys), mange ulykkes- og helbredsrisici og - for Mellemitaliens vedkommende - en klerikal og korrump stikker- og politistat med franske protektorattropper og lokale røverbander.

Fra den gamle Fabrik

Næste bog har en noget fredeligere verden, som dog også indeholder et skummelt fængsel, øde og elendige oplandsmiljøer og højerestående kommercielle kriminelle. *Fra den gamle Fabrik* (PS II) fortæller et begivenhedsforløb fra en drengs synsvinkel. Drengen er stedsøn af chefen for Den Kgl. Porcelainsfabrik i København; hovedpersonen er en arbejder på fabrikken, en ung, forarmet kemiker, som det efter en række prøvelser lykkes at gøre en nyttig produktionsopfindelse - og at blive gift med den yndige hørkræmmerdatter.

Bogen, der miljømæssigt rummer meget selvbiografisk stof, minder om Dickens; det er Bergsøes varmeste. Men lige så lidt som *David Copperfield* (1849-50) består den af lutter sukkervand - læs fx dette marts-eksteriør på vej fra Assistens kirkegård nordud:

Nu dreiede vi ind ad en Vej med forkrøblede Pile paa begge Sider, med smudsig Snee i Grøfterne og dybe Huller i Vejsporet. Den gik lige fremad med graasorte, nøgne Marker til Naboer; med sumpede Enge, hvor Vandet stod i stille, flade Pytter; med forfaldne, smaa Huse, der saa' ud, som om man havde strøet dem ud af en Legetøjsæske, efter først at have slikket Farven af dem. Himlen var saa blygraa; det ene store, tunge Skytag laa oven paa det andet og naaede i den flade Horisont lige ned til Jorden. Skumringen faldt paa. Langt ude, hvor Solen gik ned, kom der en mat, gul Glands i Luften. Nogle Krager fløi op med et hæst Skrig, kredsede et Par Gange rundt og kastede sig igen. Saa kom paa ny et Udflytterhus med faldefærdig Mønning og unge Popler til Selskab. Saa en Mødding, derpaa en Svinesti, hvor Vandrotterne pilede af i den smudsige Sne som glidende Striber. Saa en ny Grøft med skimlet, stillestaaende Vand; bag denne et gammel, forfaldent Plankeværk med Spor af Tjæring og afbrudte Pigge paa Stolperne. - "Her skal vi ind!" sagde Olsen og sparkede Døren op.

I Sabinerbjergene

Bergsøes muntreste roman er måske *I Sabinerbjergene* (PS III), der er anlagt som en serie breve til en dansk ven fra en mand - omtalt som Signor Guielmo, på sidste side signeret Vilhelm Bergsøe - der sammen med en kunstmaler opholder sig i den lille bjergby Gennazzano øst for Rom (kendt af danskere fra maleren Ernst Meyer (1797-1861), men dengang endnu ikke rigtig turistbesøgt). Dette lille *backwater* i Pavestaten har alle obligate og pittoreske træk af korruption og klerikalt regimente. Lad være at selve intrigen i romanen: yndig ung pige til salg til klostret, ikke fylder så meget i miljøskildringen.. Bogen er forrygende og forfriskende antiklerikal; den er skrevet "*efter* murens fald": befrielsen af Mellemitalien og Rom (undtagen Vatikanet) fra Pavestaten i 1870, men foregår *før* i 1863, med et efterspil i 1868. Røverromantik og forklædningskunst får også deres del. Men landskabet og især lillebyens typer i søgne- og helligdagslivet er fremstillet anskueligt og livligt. Også her fortæller personerne - nu italienerne selv og ikke som i *Fra Piazza del Popolo* kun de skandinaviske besøgende - længere historier af legendarisk eller selvbiografisk tilsnit, der relaterer sig til hovedhandlingen, enten som spejling eller som forhistorie.

Stil og personer

Bergsøe roses gerne særlig som fortæller. Flere grunde dertil er tydelige i disse bøger. Han kan flette en spændingsrig handling med underholdende indslag, kan berette frejdigt og skildre anskueligt. Et "gammeldags" udpræget episk træk er den fremtrædende fortællerstørrelse, som den ses i jegfortælling, rammefortælling, brevfiktion.

I alt dette medgår - det er så at sige bagsiden af underholdningslitteraturens medalje - en god mængde klicheer og skabeloner. Det gælder ikke mindst i persongalleriet: Bergsøes skurke er ganske teateragtigt fæle, hans unge heltinder altid ædle og yndige, osv. Dog er der også blandt romanpersonerne skikkelser med et særligt pift eller af ret markant støbning - som den nihilistiske, vittige hund Brandt (i *Fra Piazza del Popolo*), der på kolerabegravelsespladsen trøster en samtalepartner med at han selv kun har haft kopper:

"Den Sygdom er den eneste, jeg har lidt af. Man kan ogsaa see paa mig, at jeg baade er blevet klinket og brændt sammen; der kan s'gu ikke gaae en Flue hen over mit Ansigt uden at den knækker Bagbenene."

(udg. i *Danske Klassikere*, 1988, s. 362)

I *Fra den gamle Fabrik* kan man pege på fortællerens onkel og stedfar, administratoren, den strenge og tilknappede ældre pebersven, som én eneste gang giver sin livsfattigdom til kende. Heri er der bestemt en (sentimental) skabelon, men den virker.

Ligeledes skabelon og dog liv er der i signor Carnevale, apotekeren i Gennazzano i *I Sabinerbjergene*. Han er en dissident og et langt stykke af vejen en stortalende ateist, der dog er og på ny bliver godt radbrækket af de klerikale magthavere, men under et møde i Rom bl.a. får afleveret denne melding til den danske iagttager-fortæller:

..."Troer De, at Livet her er andet end den fuleste, mest stinkende Humbug? See Dem omkring! Over hver Kirke, hvert Kloster staar Ordet Humbug indgravet med dybe, uudslettelige Træk, og kan det være andet? Vi undfanges i Humbug, vi fødes i Humbug; vi

lever i Humbug og dør i Humbug, og vi efterlader Humbug'en som den sikreste, den bedste Arv til vore Børn. Hvorledes tror De, at det kan være anderledes i et Samfund, hvor den religiøse Humbug ikke blot er sanktioneret fra umindelige Tider, men hver Dag paatrykkes Legalitetens og Sandhedens Stempel." ...

(PS III 225f.; *I Sabinerbjergene*, 1871, bd. II, s. 145)

Øvrige værker

Bergsøes første varemærke og en utvivlsom grund til hans popularitet hos danske læsere, var hans Italiensbilleder, der jo er set med danske eller skandinaviske rejsendes øjne. Det er kendt hvor længe - for længe - danske kunstnere fra Thorvaldsen og andre billedhuggere til malere som Ernst Meyer og Wilh. Marstrand (eller Albert Kückler, en af modellerne bag *Fra Piazza del Popolo*) slog sig ned i Rom og Campagnen. Også digterne fra Oehlschläger til Bødtcher, H.C. Andersen og Goldschmidt bragte italienske billeder; tilsvarende på drama- og dansescenen: Hertz, Bournonville. Selvom denne særlige Italiensdyrkelse ikke var meget produktiv i litteraturen længere, havde den et stort publikum også i klunketiden. Det greb med begærlighed Bergsøes bøger.

Det var da nærliggende at forfatteren som erfaren Italienskender fortsat udnyttede det italienske stof også skønlitterært. En række mindre fortællinger, skildringer og skitser fremkom i bindene *Italienske Noveller* 1874 (PS VII) og *Fra sollyse Strande. Naturnoveller og Fortællinger* 1886 (PS VI). Den førstnævnte indeholdt den længere fortælling *Pillone* (PS VII), der senere blev udgivet separat - og for resten oversat i flere europæiske lande: den er et stykke røverromantik som enhver B-film-elsker vil goutere. Italien afgiver også skueplads for dele af den sene roman *Falskmøntneren*, 1900, (PS IV) ligesom for den tidligere og uafsluttede *Nemesis*, 1911 (jf. ovenfor): disse har danske/skandinaviske hovedpersoner.

En anden række af større og mindre fortællinger har hjemlige skuepladser, undertiden med stof der er beslægtet med *Fra den gamle Fabrik* (dog er de fleste af de "Fortællinger, Skizzer og Humoresker" der samledes i bindet *Fra gamle Dage* 1885 (PS V) netop *ikke* placeret i danske miljøer). Ofte er de anlagt som rammefortællinger eller den - her indenlands - rejsende/besøgende forfatters observationer, møde med et ejendommeligt individ med efterfølgende forklaring, osv. Mest kendt blev den første af de danske fortællinger, som er i romanformat: *Bruden fra Rørvig*, 1872, (PS IV), med sin blanding af folkloristisk og landskabelig skildring og naturromantiske (delvis uhygge)stemninger. Den sociale novelle om "Stærke Jørgen" i sæbesyderiet i Kolding før i tiden er en effektiv rivaliserings-, mord- og nemesis-historie; efter tidsskriftpublicering optoges den i fortællingssamlingen *I Skumringen* 1876 (PS V). En ejendommelig vestjysk fortælling - "Et Livsbillede" - er *Hvem var han?*, 1878 (PS IV); hovedpersonen Henrik, også kaldet "Vorherre", er en lokal særling, som netop bliver begravet, og hvis historie så oprulles af en stedlig meddeler. Mindre end ved den også her fremførte nemesis-idé hæfter man sig ved kombinationen af to af Bergsøes favoritmotiver: 1) herkomsttvivlen, dvs. identifikationen af en som "forkert" barn mere eller mindre udsat person; og 2) den mislykkede, vilkårs- og evne-utilstrækkelige kunstners nedtur. Det første motiv har sit uundgåelige moment af kulørthed, der dog langt overvejes af den barske realisme i den videre biografi. Ved sin psykologi kan fortællingen rangere mellem 1870ernes interessanteste, hvis Bergsøe ikke altid var blevet overført til et andet annalistisk regnskab (se nedenfor).

I øvrigt er der i skrivemåden i denne tekst en vis genklang af Blicher; med ham kan Bergsøe ikke måle sig - hvem kan det? slet ikke de samtidige skolelærerforfattere som C.A. Thyregod

m.fl., der også nu og da prøvede. Men i Bergsøes prosastil tør man godt mene at efterligningerne af Blicher, Andersen, Goldschmidt forskellige steder har virket heldigt, undertiden næsten forædlende. Det er en af grundene, om end ikke den eneste, til at Bergsøe er betydeligere end fx Carit Etlar eller Carl Møller, for at nævne et par af de dengang lige så populære underholdningsforfattere og humorister, eller hans nærmeste litteraturpolitiske efterfølger Sophus Bauditz og hans Italiens-efterfølger Børge Janssen.

Lyrik

Derimod kan Bergsøes versdigtning næppe stå distancen over for andre efterromantikere i samtiden som - for at tage ret modsatte typer - Kaalund, Richardt, selv Molbech d.Y. Sine tidlige digte fra før og indtil debut'en samlede han i et bind med den beskedne titel *I Ny og Næ*, 1867, der fulgtes af *Hjemvee* i 1872 og *Blomstervignetter* i 1873. Her er stemnings- og naturdigte, inklusive en del med italienske motiver, nogle lejligheds- og hyldestdigte, kortere versfortællinger og én længere ("Munkens Historie") - flere af dem ganske kønne og mere eller mindre tydeligt i kølvandet på Chr. Winther, Hertz m.fl.; *Blomstervignetter* har nok ideen fra Aarestrups ritorneller, men ikke formen, karatet, kunsten. I samtiden nød navnlig den første digtsamling læseryndest, mens man i dag vel kun kommer til Bergsøes versproduktion for at studere en tidssmag eller at se en transponering af billeder og følelser fra/til prosaforfatterskabet.

Erindringer

De ikke-fiktionale dele af Bergsøes prosaarbejder er nævnt i forbindelse med hans levnedsløb. Den store bog om *Rom under Pius den Niende* (1877) kan stadig læses som et supplement til Bergsøes italienske fiktion. Det er en broget kulturhistorisk rundtur i staden og dens omegn, spækket med minder og indtryk hos den gamle Romafarer. De 6 bind *erindringer* (1898-1907) Bergsøe skrev eller dikterede, er et af den danske memoirelitteraturs friskeste og livligste arbejder, konciperet både på første og anden samt undertiden fri hånd. Forfatteren gik nødt af vejen for en sjov anekdote, et overstået livsfarligt gys eller en god skrøne; han har således fortalt sin slægts fjernere forhistorie og fra mere eller mindre pålidelige kilder tegnet et yderst fjendtligt billede af Grevinde Danner. Meget er dog førstehånds. Man læser med fornøjelse - også hundrede år efter bogens tilblivelse - om det gamle København inden for voldene og om andre miljøer; om skolernes pryglepædagogik, svineriet med koleraepidemien, universitetsfolks idioti; om bizarre og rørende figurer, om glæder og irritationer med de danske i Italien, osv. Baggrunde for og impulser (evt. modeller) til Bergsøes fiktion gøres synlige sammen med hans egen livsgang: det lyse sind, der ramtes af mange angstoplevelser og af knugende ulykker, såvel blandt de nærmeste som på egen krop. Serien er - sammen med barndomsromanen *Fra den gamle Fabrik* - det værk hvor Bergsøe mest kan minde om Dickens.

Modtagelse og placering: Bergsøe og det moderne gennembrud

Som skønlitterær forfatter var Bergsøe ikke en ubetinget succes fra starten. *Fra Piazza del Popolo* fik blandede anmeldelser, hvori også positive påskønnelser, men ballet endtes med en kæmpe stor nedrakning i avisen *Fædrelandet* 19. januar 1867 af landets førende kritiker, Clemens Petersen. Den har gjort ondt, og når Bergsøe optrykker den in extenso i sidste bind af sine erindringer (1907), var det med sejrherrens bevidsthed om at romanforfatteren var

forblevet, mens kritikeren for længst var borte. Petersen havde måttet flygte til USA i 1869 pga. en homoseksuel affære.

Men det kunne man ikke vide to år tidligere, i 1867, og nok er Petersens kritik oppustet og ensidig, men dens ankepunkter er ganske tydelige: Denne roman dyrker spænding, som er en æstetisk mindreværdig følelse. Dens komposition med indlæg gør sammenhængen rodet. Dyrkelsen af ekstreme situationer og tilstande (som den franske officer i kisten) når - så brillant de end er skrevet - ikke længere end sensations-kildren; det psykologiske ved nogle af karaktererne hjælper ikke. "Hvorfor? Fordi det Ethiske mangler." (Se i øvrigt nærmere om modtagelseskritikken i udgaven af romanen i *Danske Klassikere* 1988, s. 573-80).

En lugt af lavlitteratur, af sensationspirring og mangel på en energisk, højere idé (det etiske) kunne også den næste førende danske kritiker finde i Bergsøes næste roman, *Fra den gamle Fabrik*. Det er Georg Brandes i en stor (og uoptrykt) anmeldelse i *Illustreret Tidende* 21. november 1869, som dog er mere imødekommende over for momenter i romanen om en ung naturvidenskabsmands stræben. Men Georg Brandes anker over romanens overflod af uforarbejdet virkelighedsstof, dens ofte smagløse komik og især dens primitive eller glørficerende figurtegning: "tredive Aar efter at en Forfatter som Beyle har skrevet, er det utilladeligt at skildre en Helt saaledes..."

Brandes var da stærkt på vej til at lave eller mobilisere det moderne gennembrud, og han og dette fastholdt sin distance til Bergsøe. Og ligesom Bergsøes tyske oversætter, Adolf Strodtmann, gik over til Brandes, har litteraternes og litteraturhistorikernes smag rettet temmelig meget ind efter Georg Brandes. Man kunne for så vidt have tænkt sig at *I Sabinerbjergene* med sin antiklerikalisme kunne have behaget Brandesianerne; men Bergsøe havde jo passet på at reservere sin kirkekritik til at ramme Rom og ikke biskop Martensens Danmark. Så var Bergsøe vel også så decent og konventionel i sine erotiske skildringer, i denne og andre bøger, at man næppe har bemærket hans tilbøjelighed til at placere en ikke-ægteskabelig graviditet på et vigtigt punkt i handlingen, uden rigtig kristelig eller borgerlig fordømmelse ved fortælleren; det er vist også en knaldroman-tradition, men den kunne dog havde forsonet de moderne med ham? Åbenbart ikke. Nej, man kunne ane en ideologisk halvhed hos Bergsøe, og han var ubestrideligt - i forhold til gennembrudsfolkene og de franske naturalister - en gammeldags fortæller og ofte meget firkantet i karaktertegning: en afgørende kategori for Brandes var allerede i 1869-anmeldelsen "det psykologiske Omraade, der jo Alt i Alt er Poesiens eneste sande Residens", som det for Cl. Petersen havde været "det Ethiske".

Hertil kom Bergsøes digtsamlinger, der af den Brandesianske kritik - og med rette - måtte ses som romantisk efterklangsliryk, uden fx en Christian Richardts raffinering. Bergsøe var af den gamle skole og det tynde øl.

Det kan måske derfor undre at han bidrog til brødrene Brandes' tidsskrift *Det nittende Aarhundrede* (i 2. årgang 1875) med novellen "Stærke Jørgen"; men det var formodentlig mere den publikumsbekymrede forlægger Hegels idé end redaktionens.

Nærmere brødrenes vurdering af Bergsøe i gennembruddets første årti kommer man i en sidebemærkning i en artikel af Edvard Brandes, der som teaterkritiker skrev i det norske *Dagbladet* 16. oktober 1878: "Emil Poulsen repræsenterer i vor Skuespilkunst omtrent det Samme som Wilh.[sic] Bergsøe i vor Literatur: En lyrisk Evne, der kan blive sentimental og ikke besidder noget stærkt originalt Præg, og en malerisk Fantasi, der kan streife ind paa det Melodramatiske." Georg Brandes fandt bemærkningen træffende (Georg Brandes: *Breve til Forældrene 1872-1904*, se bd. III: Kommentar, 1994, s. 90.)

Men hvis Bergsøe skulle knyttes til det gamle, så gerne for ham. I ugebladet *Ude og Hjemme* 1877-78 havde Holger Drachmann i et par digte bekendt sin - noget uklare og ubeskedne - tro på nydelse, fædrelandssind og overtagelse af arven fra Chr. Winther. Det fremkaldte en syrlig indsigelse fra Bergsøe i form af digtet "Svar fra Esrom Sø til Holger Drachmann" (*Ude og Hjemme*, 3. marts 1878). Det indeholder i forbifarten en honnør for Georg Brandes i Berlin: "en kritisk, fin Natur, vi savne haardt"; men afviser at Drachmann skulle være blot i nærheden af Chr. Winthers poetiske niveau.

Sin afregning med den sejrende samtidslitteratur foretog Bergsøe i *Sandhedens Mænd. Et Nutidsdrama* (1894) af ambitiøs Aristofanes-komisk art, i virkeligheden et temmelig plat og langtrukket satirisk spex. Litteraturen især passerer revy, til og med personerne "Bistrup og Oringe, unge Taarndigtere af nyeste Skole" (Bistrup og Oringe var navne på galeanstalter, her altså uelskværdigt knyttet til det avantgardistiske tidsskrift *Taarnet*, redigeret af Johs. Jørgensen), men navnlig med ondt lys på de to noget fordrukne "realistiske Digtere" Donner og Valkyr, der tydeligt for enhver forestiller Sophus Schandorph og Holger Drachmann. Udgivelsen fik karakter af skandale, men var vist mest tænkt som en spøg, om end af de grovere; Bergsøe tabte prestige på den.

Sit romanpublikum havde han stadig ikke tabt, som udgivelser og genudgivelser i første del af 1900-tallet viser. Hans plads i litteraturhistorien var skubbet tilbage: fordi han var "usamtidig" med det moderne gennembrud, måtte han retteligt tilhøre en ældre periode. Dette konfirmeredes glimrende i Vilh. Andersens *Illustreret dansk Litteraturhistorie IV: Det nittende Aarhundredes anden Halvdel* (1925), der er disponeret i tiårsgenerationer, og hvor Bergsøe (s. 80-85) er bestemt som en typisk 1860er-figur. Billedet ville muligvis se anderledes ud hvis man orienterede sig litteratursociologisk og genremæssigt (underholdningslitteraturen, knaldromanerne) - ikke ahistorisk, men dog hen over decenniegrænser.

Den akademiske interesse for Bergsøe, der genopvæktes af Paul V. Rubow med hans lille skrift 1948, har koncentreret sig om *Fra Piazza del Popolo*, dens baggrund og stof: se afhandlinger af H.P. Rohde 1972 og Chr. Waagepetersen 1973/79 samt efterskriften til romanen i udgaven i *Danske Klassikere* 1988. En dokumentation af videregående litteraturhistorisk interesse fremlagdes med den tyske oversætter og publicist Adolf Strodtmanns breve til Bergsøe, i en afhandling af Dieter Lohmeier 1989.

Tekstoplysninger

Den udgave / De udgaver, der er anvendt i ADL, og som der henvises til i dette portræt, er: Poetiske Skrifter 1-7, Folkeudgave, samlede og udgivne af Forfatteren. Gyldendal, Kbh. 1905-07. *Fra Piazza del Popolo* 1-3 (1867/1876), udgivet af Flemming Conrad og Lars P. Rømhild. Danske Klassikere, DSL/Borgen, Kbh. 1988.

Bibliografi

[Dansk Litteraturhistorisk Bibliografi](#)

- [Manuskripter](#)
- [Primærlitteratur](#)
- [Sekundærlitteratur i udvalg](#)

Manuskripter

Vilhelm Bergsøe,

findes på KB til bl.a. zoologiske optegnelser og en række mindre publikationer, enkeltdigte m.v., men også til de store romaner, hvor en eller flere fremmede hænder har ført pennen til forfatterens diktat af dele, der så er eftergået og suppleret med hans egenhændige skrift; nogle andre fiktionsarbejder, hvortil manuskript er bevaret, er skrevet uden brug af diktat, som ellers ofte var nødvendiggjort af Bergsøes genkommende synssvaghed. - I øvrigt har KB et større antal breve til og fra forfatteren.

Primærlitteratur

Vilhelm Bergsøe: *Poetiske Skrifter, samlede og udgivne af Forfatteren*. Folkeudgave, bd. 1-7. 1905-07. Forkortet PS. Indholdet er ordnet sådan at romanerne står forrest, derpå følger noveller, og kun det sidste halve bind optages af digtsamlingerne - en rækkefølge og rangorden der vel nogenlunde var i overensstemmelse med den litterære bedømmelse på dette tidspunkt og sidenhen. Serien er efter forlagets standard i flere tilsvarende i disse år: optryk af senest fremkomne enkeltudgaver, i moderne ortografi; forfatteren har næppe medvirket med revision eller korrektur.

Kritisk udg.:

Fra Piazza del Popolo 1-3, ved Fl. Conrad og Lars P. Rømhild, i serien *Danske Klassikere*. 1988.

Andre større værker af Bergsøe, uden for PS:

Rom under Pius den Niende. Skizzer og Skildringer. 1877

Fra Mark og Skov. Billeder af Insekternes Liv, bd. 1-2. 1881.

"Bornholm", in: M. Galschiøt (red.): *Danmark*, bd. 2. 1893.

Sandhedens Mænd. Et Nutidsdrama. 1894.

Pigesorger. En Nutidsroman. 1910.

Erindringer:

I: *De forbistrede Drengene. Portraiter og Interieurer*. 1898.

II: *Krigen og Koleraen*. 1900.

III: *Studererleben og Studieliv. Erindringer fra Midten af forrige Aarhundrede*. 1903

IV: *Eventyr i Udlandet*. 1905.

V: *Under Palmer og Pinier*. 1905.

VI: *Henrik Ibsen paa Ischia og "Fra Piazza del Popolo"*. 1907.

Posthumt:

Nemesis. En Fortælling. Et efterladt Ungdomsarbejde, udg. af Paul Bergsøe. 1911.

Sekundærlitteratur i udvalg

Vilhelm Bergsøe,

Paul V. Rubow: *Vilhelm Bergsøe og hans store Roman*. 1948.

Chr. Elling. *Fra Sabinerbjergene*. 1954.

Francis Bull: i *Nordisk kunstnerliv Rom*. Oslo 1960.

H.P. Rohde: "Digt og sandhed om en berømt roman. "Piazza del Popolo" i dokumentarisk belysning" in: *Fund og Forskning*, XIX. 1972.

Chr. Waagepetersen: "'Gudmoders billede". Historien bag et motiv i dansk litteratur" in: *Kulturminster*, rk. 3, bd. 1, 1973, og bd. 2, 1979.

Dieter Lohmeier: "Im Vorfeld des modernen Durchbruchs: Adolf Strodtmanns Briefe an Vilhelm Bergsøe" in: Leonie Marx og H. Knust (red.): *Grenzerfahrung - Grenzüberschreitung. Studien zu den Literaturen Skandinaviens und Deutschlands. Festschrift für P.M. Mitchell*. Heidelberg 1989.

Mogens Norn i: *Bibliotek for læger 191/1999*

Se i øvrigt bibliografi i udg. af *Fra Piazza del Popolo* i serien *Danske Klassikere* 1988 (bd. III, s. 589-92).

Lars Peter Rømhild